

Biskop Atle Sommerfeldt:

Handling og bønn må bli ett

Nyttårsrefleksjoner

Samlinger for presteskapet i Borg bispedømme januar 2019

Blir jeg kun god, blir ikke alt godt

I oktober 1962 handlet Dagsrevyen om konfrontasjonen mellom USA og Sovjetunionen og utplasseringen av atomraketter på Cuba. Jeg var nesten 11 år og hadde begynt i femte klasse. Jansløkka skole i Asker hadde fått en ny bygning og vi ble alle orientert om det topp moderne tilfluktsrommet i kjelleren. Jeg husker enda vi fikk brosjyrer om hva vi skal gjøre ved atomangrep, blant annet kaste oss ned i grøfter og dekke oss til med aviser eller annet. Det ble holdt øvelser for at vi skulle komme oss raskest mulig til tilfluktsrommet. Utsynet til luftvern batteriet på Rustan med Nike-raketter som vi nå vet var klargjort for atomsprengninger - slik som de også hadde i Trøgstad - gjorde at vi var vi klar over at vi bodde nær viktige bombemål. Vi var oppvokst med fortellinger fra den store krigen både hjemme, på skolen og i det offentlige rom. Vi visste at Terboven og flere andre hadde sprengt seg i en bunkers på Skaugum bare noen hundre meter fra skolen. Og der bodde kronprinsen. Krig var ikke et fremmedord. Jeg husker enda vi sa til hverandre når vi gikk hver til vårt på hjemveien: «Sees i morgen – hvis det ikke er blitt krig».

Den uroen Cubakrisen skapte hos oss, må ha hatt betydning for min og en hel generasjons livsfølelse. Trusselen om atomkrig hang over oss til langt ut på 1980-tallet.

Det preget oss at den helt grunnleggende forutsetningen for fremtiden vår, ikke ble avgjort på grunnlag av våre egne individuelle handlinger og valg. Det var åpenbart ikke sant at dersom hver og en av oss ble gode, ville fremtiden bli god og trygg.

Men samtidig var det også klart at fremtiden var i menneskers hender. Det var mennesker som avgjorde vår felles fremtid. Noen av oss i den lille flokken i skolelaget fikk hjelp av teologien til å forstå at Gud bruker, ja, har gjort seg avhengig av oss mennesker i forvaltningen av skaperverket og mennesker levekår. Mennesker bestemmer hvordan verden ser ut, da kan de også påvirkes. Det ga et oppdrag og et handlingsrom. Det myndige menneskets mørke potensiale var nær også i vår generasjon.

Noen ble atompasifister og nektet å gjøre militærtjeneste i et forsvar som var basert på atomavskrekking, andre ble soldater fordi de mente at avskrekking hindret atomkrig. Begge var menneskers handlingsalternativer for å hindre at atomkrigen som den mørkeste rammebetingelsen for våre liv, skulle virkeliggjøres.

Sett fra 2019 er det ganske tydelig at forståelsen av at atomkrigen ville være menneskets fulle og hele ansvar, fulgte av foreldrenes erkjennelse av at de nazistiske folkemordene var utført av mennesker som oss. Folkemorderne var til og med fra vår

kulturkrets, for en stor del fra vår egen, lutherske teologiske tradisjon. Folkemordene var ikke naturgitt eller åndestyrt, men resultat av kultur og menneskers valg.

Vi innså at vår fremtid var avhengig av strukturer vi ble født inn i, men samtidig at disse strukturene kunne endres. De var ikke skaperordninger, men resultat av menneskers virke. Ingen kunne gi Gud skylden dersom USA og Sovjetunionen ikke ble enige. Utslettelsen ville være menneskers verk, slik folkemordene hadde vært det. Det hjalp ingen jøde under Den andre verdenskrig om han eller hun hadde levd et uklanderlig liv, eller om politimannen og leirkommandantene var gode fedre som elsket klassisk musikk.

«Blir du kun god, blir allting godt» - er ikke sant.

I vår tid er dette overtydelig i møtet med klimakrisene.

Tidens tegn: Økosorg og prestasjonspress

Filosofen Arne Johan Vetlesen skriver i et debattinnlegg om ungdoms psykiske helse, at dagens ungdom lever i en tid der:

«60% av verdens dyr har forsvunnet de siste 40 årene, og som voksne vil de ventelig oppleve at store deler av jorden blir ubeboelige for mennesker ... Dagens unge mangler språk for uroen overfor fremtiden, med et naturtap som rykker fra fremtid til nåtid, fra det abstrakte til det nære og erfarte. Voksgenerasjonen har ikke gitt dem et slikt språk; den har det knapt selv» (Klassekampen, 18.12.18).

Årets mestselgende forfatter, Maja Lunde, ga i 2017 i romanen «Blå» språk til en fortelling om tilstanden i et tørkerammet Europa i en ikke altfor fjern fremtid. I litteraturen i 2018 er fremtidens mørke en av de tydelige trendene.

FNs generalsekretær António Guterres satte under klimatoppmøtet i Katowice i desember ord på dette: «Jeg vil ikke at barnebarna mine eller noen andre skal lide under konsekvensene av våre feilgrep. De kommer ikke til å tilgi oss hvis ukontrollerte og løpske klimaendringer blir vår arv til dem».

Den svenske 15-åringen Greta Thunberg, som startet skolestreikbevegelsen for klimarettferdighet, sier det slik: «Jeg håper at konferansen innser at vi står overfor en eksistensiell trussel. Den største krisen menneskeheten noensinne har møtt ... Etersom våre ledere opptrer som barn, må vi ta ansvaret som de burde tatt for lenge siden». Til andre skolelever sier hun: «Du trenger ikke å streike, det er ditt valg. Men hvorfor skal vi studere for en fremtid som kanskje ikke lenger er der?».

Det samme slagordet lød for øvrig gjennom townshipene i Sør-Afrika under apartheid, der skoleelevene boikottet undervisningen fordi den sosialiserte dem inn i apartheidssystemet.

Skribent Ida Jackson, 31 år, sier det slik i Dagbladet rett før jul i år: «Klimakrisa, den tingen som vekker meg med panikkangst som jeg helt har gitt opp at vi får fikset» (22.12.18).

Det er denne koblingen mellom eksistensiell angst, samfunnsutvikling og politikk som ligger til grunn for begrepet «økopsykologi», lansert av psykologen Theodore Roszak i 1992. Den knytter vår mentale helse til omverdenens tilstand, som ifølge psykologiprofessor Ole Jacob Madsen gjør at «klimaendringene er en høyst reell trussel mot den mentale helsen til hele verdens befolkning (antologien Kollaps, sitert etter Vetlesen i Klassekampen). I forlengelsen av dette utvikles økosorg. Økosorg er sorgen over den tapte relasjonen til naturen og den tapte fremtiden. Sosiologen Linn Stalsberg skriver:

«Jeg tror vi er mange som rammes av denne formen for moderne tristhet. Verden slik vi kjente den forsvinner, minutt for minutt, mens vi ser på. Maktesløsheten, håpløsheten og lammelsen blir overveldende ... Forskerne Ashlee Cunsolo og Neville R. Ellis forventer at økologisk sorg vil bli en stadig mer vanlig menneskelig respons til tapene vi møter i vår epoke ... Å selv være vitne til økologiske tap, eller å være vitne til lidelsen andre mennesker opplever gjennom sine tap, blir en påminning om at klimaendringene ikke bare er nok et abstrakt vitenskapelig begrep. I stedet er klimaendringene kilde til en hittil ikke verdsatt følelsesmessig og psykologisk smerte ... Miljøtrusselen er mye mer diffus enn atomtrusselen var, og vi vet heller ikke hva resultatet av den pågående katastrofen blir. Dessuten er vi selv en del av trusselbildet Skal man komme seg ut av sorg må man ha håp om en bedre fremtid ... Gi oss noe å tro på, så vi kan ta tre skritt frem, selv om vi opplever to tilbake ... Vi har ikke ritualer for å takle økologisk sorg ... Hvis vi anerkjenner sorgen, anerkjenner vi også tapene vi opplever som verdt å sørge over. Da får vi kanskje nye krefter til kamp og endringsvilje, og kanskje vil vi klare å redde det som er igjen av verden slik vi engang kjente den» (Agenda Magasin 28.8.18).

I Ungdataundersøkelsene svarer norske skoleelever på ungdomsskole og videregående på en rekke spørsmål om sin livssituasjon. De nasjonale resultatene for 2018 viser at en av tre gutter og hver annen jente har opplevd så mye press den siste uken at de har hatt problemer med å takle det. 1/3 på ungdomsskolen og nesten halvparten på videregående opplever at «alt er et slit» og «bekymrer seg mye». Og det er mellom 30 og 35% som svarer at de ikke ser for seg en lykkelig fremtid.

I forskernes oppsummering heter det:

«Omfanget av selvrapporterte fysiske og psykiske helseplager fortsetter å øke. Økningen er markant og gjelder både gutter og jenter og elever på ungdomsskolen og videregående. Det er mindre framtidsoptimisme. Andelen som tror at de aldri vil bli arbeidsledige har gått markert ned de siste årene, og færre enn før tror de kommer til å leve et godt og lykkelig liv».

Gjennomgangen vi gjør av Ungdataundersøkelsene i kommunene i Borg bispedømme i forbindelse med visitaser, bekrefter i all hovedsak disse nasjonale resultatene.

Vetlesen spør: «Vendingen innover, til kroppen, til skjermene og spillene, kan tolkes som en flukt fra en skremmende utenverden, en natur i oppløsning» (Klassekampen).

Vi ser en «Generasjon-prestasjon» som vokser opp med store utfordringer for sin mentale helse. Men vi ser også en sørgende generasjon som i stigende grad ser at den fremtiden de arver, med stor sannsynlighet blir mørk og ugjenkjennelig fra den verden som omgir dem i dag. Den bærer mer preg av arvesyndens enn velsignelsenes realitet.

Klimakrisen slår så kraftig inn fordi den viser at kulturens naive og hovmodig forestilling om at det enkelte, autonome menneske selv kan håndtere all slags utfordringer. Men klimakrisen er en rammebetingelse som ikke kan løses av hvert enkelt individ, det må løses i fellesskap og vil kreve betydelige begrensinger på individets handlingsrom. Økosorg er også uttrykk for sorgen over tapet av det hovmodige menneskets illusjon om sin egen kapasitet til selv å bestemme sin fremtid.

Dette er den livsfølelsen vi møter hos de 30.000 barn og unge som deltar i våre trosopplæringstiltak, de 50-60% av alle ungdomsskoleelever som er konfirmanter i Borg bispedømme, og det store flertallet av ungdommer som vi møter i skole–kirke-samarbeidet, og på barnehage- og skolegudstjenester. Vi - og dere! - er i førstelinje til å synliggjøre at Gud ledsager også vår tids barn og unge i deres pilegrimsvandring gjennom livet. Vår utfordring er å ta sorgen på alvor og bearbeide den slik at fremtiden blir annerledes enn sorgen og fortvilelsens handlingslammelse indikerer.

Fellessang: Solbarn, jordbarn – NoS 26

Overgangsnormer

Å være teolog er å kunne tolke tidens tegn i lys av Guds visjon for menneskene og hele skaperverket. Å være kirke er å gi mennesker tolkningshjelp, livsrom og handlingsalternativer i møte med livskriser, naturkatastrofer og konflikt - slik Jesus forteller oss at denne verden alltid vil være preget av, tydelig beskrevet i Matt 24. Det er nettopp denne virkeligheten og menneskers respons på lidelsen som følger av den, - sult, tørst, fangenskap, nakenhet, flukt, sykdom, - som er grunnlaget for liknelsen om den store dommen som følger i kapitelet etter.

Denne sammenhengen mellom livsfølelse, samfunnsforhold og maktpolitiske strukturer er tydelig i hele det bibelske materiale. Fortellingen om bonden Nabot som blir offer for kongen og elitens grådighet (1 Kong 21), kongsdatteren Tamar som blir offer for patriarkatets vold og unnfalighet (1Mos 38), Lasarus som må nøye seg med smulene fra den rikes bord (Luk 16), og den blindfødte (Joh 9) som er offer for religiøse lederes skrifttolkning, er noen av utallige av eksempler. Alle disse fortellingene handler hvordan samfunnet og religionens maktstrukturer fører mennesker inn i eksistensiell krise og nød.

Den bibelske frelsesfortellingen er hvordan Gud i sin lidenskapelige kjærlighet til menneskene og sitt skaperverk - fra Exodusfortellingen og til Jesu helbredelser, fra Jesu død og oppstandelse til pinsedagen - utrunder og bistår mennesker til å bryte lenkene og gi glimt av fremtid og håp, for evigheten - men også her og nå.

At kirkens tradisjon på et tidspunkt konstruerte ideologier som hevdet at forholdet mellom mann og kvinne, fri og slave, fattig og rik er hierarkiske, guddommelige ordninger, kunne bare være mulig når man så bort fra store deler av de bibelske fortellingene, profetenes budskap og skapelsesforetellingens utrolige budskap om at alle menneskers er skapt likeverdige og bærer Guds bilde.

De siste tiårene har også vestkirken endret sin forståelse av oppdraget til mennesket om å legge jorden under seg. I modernitetens tid ble dette i vestkirken tolket som et herskerforhold, mens man i østkirken beholdt den kloke og bærekraftige lesningen om at dette handler om forvaltning og samvirke med naturen. Når de gammeltestamentlige salmene gjør naturen til selvstendig subjekt i lovprisingen av Gud, blir de også inkludert i budet om nestekjærlighet. Nok en gang har Bibelens tekster korrigert - og til og med snudd opp-ned på - etablerte forestillinger og menneskelige tanke-systemer.

Heller ikke forstillingen om at absolutt alt egentlig handler om livet etter døden, har mye støtte i det bibelske materiale. I all hovedsak handler de bibelske fortellingene om livet før døden, og hvordan Guds visjon kan anes og sees her og nå.

Den store utfordringen for fortolkeren av Guds visjon inn i en samfunnsmessig kontekst, er hvordan broen mellom denne konteksten og den overordnede Gudsvisjonen for mennesker og samfunn, kan og skal bygges. Vi har en 150-årig historie der vi har lagt stor vekt på nødvendigheten av menneskets personlige relasjon til Jesus. Dette har beriket den individuelle etterfølgelsen for mange og formet det moderne og demokratiske Norge. Helt siden Hans Nilsen Hauge, de siste ti-årene forsterket gjennom impulser fra ulike monastiske tradisjoner, har denne mystiske tradisjonen, velkjent også fra andre religioner, beriket og forsterket kirkens og den enkeltes spiritualitet. Men denne vektleggingen av individet er ikke tilstrekkelig i møte med samfunnstrender generelt og klimakrisen spesielt. Den kan lede til avmakt, kynisme og likegyldighet fordi individuell handling ikke endrer verden tilstrekkelig. Vi må hente inn andre ressurser fra Skrift og tradisjon som understreker fellesskapet som handlingsalternativ. Vi er ikke alene om å leve med økoangst og prestasjonspress, sammen kan vi forandre verden! Sammen kan vi overvinne sorgens handlingslammelse. Sammen må finne verdier og normer som veileder oss og som vi kan måle samfunnsutviklingen på.

Torah'en som jo betyr «instruksjon» eller «veiledning», ofte oversatt med «lov» er den hebraiske bibelens måte å bygge denne broen. I den kristne kirke ble det tidlig nødvendig å utforme tydeligere veiledninger for livet enn det fortellingene om Jesus inneholdt. Brevlitteraturen i NT begynte å bygge broen i lys av Jesu forkynnelse og oppstandelse. Thomas Aquinas knyttet til antikkens naturretts-tradisjon og Luther utviklet et skapelsesteologisk fundament for alle menneskers etiske forpliktelser. Dette

ble i det forrige århundre særlig dynamisk videreført i den særegne, skandinaviske skapelsesteologiske tradisjonen med Wingren og Løgstrup i spissen.

I den skandinaviske skapelsesteolgien gjenfant en den grunnleggende bekjennelsen til Gud som skaper og nyskaper. Denne bekjennelsen betyr at Gud holder på hele tiden og overalt med å verge og utvikle skaperverket med mennesket som forvalter av skaperverket. Gudsrikets tegn finnes i hele skaperverket der kjærlighet, skapelse og lys overvinner hat, destruksjon og mørke. Guds fremtid skjer her og nå, og ved å forsterke Gudsriketegnene bygger vi håp om en annen fremtid.

Nå er det vi som må utforme et språk og en kommunikasjon som kan gi mennesker med økosorg og prestasjonsangst gode handlingsalternativer som bærer **håpet** om en annen verden inn i våre lokalsamfunn, gir **tro** på endringsmuligheter og **retning** for engasjement og tiltak.

De siste 250 årene i vår kontekst er preget av stadig mer komplekse samfunnsutfordringer, et globalt fellesskap sammenvevet i hverandre, og en kultur som i stadig mindre grad er en kristen enhetskultur. Kirkeledere i det forrige århundre måtte lete etter nye måter å bygge en bro mellom Guds visjon og samfunnskonteksten som enda tydeligere kunne være gyldig for alle. Verdenskrigene, fattigdom og rasisme gjorde det nødvendig med brede allianser og å videreutvikle naturretstradisjonen til normer og verdier som mennesker kunne gjenkjenne og slutte seg til, uavhengig av religiøse tilhørighet. Samtidig måtte disse normene være tilstrekkelig konkrete til at de kunne gi en retning for samfunnsengasjementet.

Life and Work-bevegelsen videreførte Nathan Söderbloms visjon om økumenisk samarbeid for fred og rettferdighet under og etter Den første verdenskrig. Den første konferansen ble holdt i Stockholm i 1925, den neste ble lagt til Oxford i 1937. Det var i denne bevegelsen arbeidet med å utvikle et slikt normsett var mest dynamisk. Joseph Oldham formet begrepet «middle-axioms» for å løse utfordringen:

«Such axioms could not be deduced directly from higher Christian principles («broad criteria», e.g. «love»), but they are in harmony with them and are more concrete, though not so concrete as actual directives for action, or political...».

Vi kan oversette det med «overgangsnormer», som signaliserer at dette er normer i mellomrommet mellom overordnede etiske grunnverdier og konkrete handlinger, mellom ulike religioner og livssyn og mellom ulike kontekster. Disse overgangsnormene skal skape et felles språk og dermed legge grunnlag for felles handling.

Det måtte en verdenskrig med folkemord, atombombe og ufattelige lidelser til for at verdens stater faktisk maktet å etablere et slik sett av overgangsnormer. Det skjedde da generalforsamlingen i det nystartede FN 10. desember 1948 – 30 år etter våpenhvilen i første verdenskrig og 70 år siden i fjor - vedtok den universelle menneskerettighetserklæringen. Erklæringen er oversatt til langt over 300 språk og

fungerer som grunnlag for en hel rekke erklæringer og spesialiserte konvensjoner. Enkelte, også i Norge, forsøker å plassere den i et vest-europeisk hjørne og dermed avskrive dens universelle gyldighet. Det er også den enkleste sak i verden å finne stater som anerkjenner erklæringen, men som likevel ikke etterlever den. Ingen av delene svekker menneskerettighetene som normativt samlingspunkt. Tvert om viser dette hvor viktig den er i vår globaliserte verden.

Erklæringen har også fått stor betydning for kirkenes samfunnsengasjement, både globalt og i Den norske kirke. Det var Bispemøtets storslåtte uttalelse «I menneskerettighetenes år» i 1968, som la grunnlaget for svært mye av Den norske kirkes samfunnsengasjement de neste 50 årene. Men det var først i den nåværende diakoniplanen, vedtatt på Kirkemøtet i 2007, at menneskerettighetene fikk en vesentlig betydning også for menighetsdiakonien, slik den allerede hadde etablert seg i den internasjonale diakonien og institusjonsdiakonien.

Men menneskerettighetserklæringen har begrensinger når vi skal utvikle overgangsnormer for vårt lokale samfunnsengasjement i dagens Norge. Menneskerettighetssystemet er konsentrert om statens forpliktelser i forhold til innbyggerne. Den legger mindre vekt på borgernes plikter og andre aktørers rolle. Dermed kan den bidra til å gjøre samfunnsproblemer om til utelukkende statlige og juridiske utfordringer som vi trenger et nytt presteskap av advokater og jurister for å håndtere, i og for seg ikke ukjent fra de to andre abrahamittiske religionene. Dette begrenser både kirken, frivillige organisasjoner og næringslivets rolle som normative aktører i samfunnsutviklingen.

Menneskerettighetssystemets behov for konkretisering og utvidelse av ansvarlige aktører, var en viktig grunn til at FNs generalforsamling vedtok 17 bærekraftsmål for den felles samfunnsinnsatsen frem mot 2030. Målene representerer i god forstand «overgangsnorm»-tradisjonen. De er konkretiseringer av andre normer og peker på områder som statene må håndtere lokalt, nasjonalt og globalt. Mens menneskerettighetene er knyttet til statenes forpliktelser, har bærekraftmålene ambisjon om også å mobilisere alle slags samfunnsaktører, og gjør dette også til et mål i seg (mål 17). Som menneskerettighetene er bærekraftmålene globale, og gjelder både for rike og fattige land. Den norske regjering rapporterer årlig til FN på fremgangen og disse rapportene består av to deler, en for det globale en for det nasjonale og lokale.

I Borg bispedømme er det stadig flere kommuner som anvender målene som redskap for utviklingen av sine kommuneplaner. I vårt arbeid med å skape en tydeligere sammenheng og bevissthet mellom kirkens rolle i lokalsamfunnet og andre aktører, er bærekraftmålene en meget anvendelig liste med mål som dekker store deler av i kirkens virksomhet lokalt. I vedlegget ser dere et eksempel på denne type anvendelse i visitasforedraget fra Ski, med særlig vekt på å se kirkelige aktiviteter innenfor disse målene.

Den økumeniske bevegelses samfunnsengasjement fikk fra 1980-tallet en nødvendig fornyelse ved vekten som da ble lagt på spiritualitet. Samfunnsengasjementet frem til da hadde stor grad hadde dreiet seg om sosialetikk. Vekten lå på å utvikle overgangsnormer med handlingsprogrammer i spenningen mellom skapelsesteologi og etterfølgelsesteologi. Men impulsen fra den ortodokse kirke, arbeidet med ekklesiologi og nye impulser fra den pentakostale tradisjonen endret på dette. Sammenhengen mellom kirkens sakramentale virkelighet i Ord og sakrament - med tilbedelse gjennom lovsang og symbolhandlinger i kirkerommet – ble knyttet tettere sammen med samfunnsengasjementet. En salme som ble født inn i denne utviklingen finner vi på Nos 674:

Fellessalme: Pris være Gud, NoS 674

Ved Borg bispedømmes 50-årsjubileum i 2019 har vi valgt Den norske kirkes visjon som vår jubileumsvisjon: «Mer himmel på jord». Denne visjonen, hentet fra Herrens bønn, står i denne salmens tradisjon. Vår utfordring som kirke - og ikke minst for dere og oss som er prester - er å knytte forbindelsen mellom livet og livsfølelsen i hverdagen utenfor kirkerommet, til de hellige handlinger og tilbedelsen i kirkerommet.

La meg i denne omgang peke på noen eksempler:

1. Mennesker i Borg bispedømme strømmer til kirkerommet i stort antall. Vi blir anerkjent både blant politikere og folk flest som en sentral, sammenbindende institusjon i lokalsamfunnet. Gjennom vår ledsagelse av mennesker i sorg og tilrettelegging av store begivenheter i familien gir vi mennesker et ankerfeste og en tilhørighet som er nødvendig for folk i omskiftelige og usikre tider.
2. I hver gudstjeneste bekjenner vi troen på Gud som skaper. Vi bekjenner tillit til at Gud holder på hele tiden og kjemper for sitt skaperverk og sin menneskehet. I dette ligger håpsteget. Vi må identifisere dem og stimulere mennesker til å forsterke dem. Overgangsnormene kan hjelpe oss til konkretiseringer.
3. Våre sakramenter kommuniserer menneskets tilhørighet til det store økologiske fellesskapet med elementene vann, brød og vin. Den sakramentale virkeligheten gir mennesker et språk der død og liv, mørke og lys, svikt og tilgivelse holdes sammen. I en kultur der prestasjonspress og instrumentalisering av menneskeverdet rir oss som en mare, inviterer sakramentene oss til å leve livet i nådens virkelighet.
4. Gjennom bønner, salmer, lystenning, stillhet og kulturopplevelser gir kirken rom for alt menneskelig. Ingen del av menneskelivets utallige erfaringer stenges ute. Det er høyt nok under taket og bredt nok mellom veggene til å gi plass til alle slags tanker og alle slags folk, for å sitere en av konfirmantene jeg møtte på Jeløy.
5. Hele grunnstrukturen i kirkerommet og liturgiene beveger mennesket fra sannhetserkjennelse til nytt liv, fra akseptering av egen tilkortkommenhet til en tydelig overbevisning om Guds rause nåde og gjestfrie anerkjennelse.

6. «Frykt ikke» er den mest brukte formuleringen i vår Bibel, formuleringen står hele 365 ganger. Dette er også kirkens budskap til mennesker som er preget av motløshet, uro for det ukjente og økoangst. Ved å gi handlingsalternativer som gjenspeiler den himmelske visjonen i samfunnslivet, gir vi mennesker håp som overvinner den handlingslammende sorgen og frykten.
7. Ingen institusjon i Norge er så dypt involvert i livet til mennesker som opplever sorg og krise som kirken - og særlig dere prester. Vi ser av undersøkelsene at folk har stor tillit til oss og at de opplever å bli møtt med respekt i krevende livssituasjoner. Vi har ikke lenger noen grunn til å miste frimodigheten av de alt for mange fortellinger fra tidligere tider om prester som møtte sårbare og sørgende menneske med fordømmelse og rigiditet. Vi har kompetanse til å bistå mennesker i sorgbearbeiding, også i økosorg.
8. Vi bekjenner tillit til at Gud en dag skal seire i all evighet over mørke og destruksjon. Glimt av håp skal en dag bli en evighet i Guds kjærlighet.

Utfordringen vår er – og har alltid vært - om våre gudstjenester og vår forkynnelse kommuniserer at kirken er et sted og et rom der denne virkeligheten i møte med samfunnets utvikling gir nåde, livshjelp og livsretning.

Dette er innersiden i prosjektet «gudstjenesten som kommunikasjon». Hvordan kan vi videreutvikle gudstjenestene våre slik at de gir mennesker som lever i og med prestasjonskulturen og økosorgen tro, håp og livsretning. Utfordringen er utvikle gudstjenestene våre slik at menneskers møte med Gud og himmelen er med å bygge broen til deres, og vår, livsfølelse og hverdag

Jeg var en av dem som i min generasjon fant at kirkerommet i atomtrusselens tid gav tro, håp og handlingsmuligheter. Måtte vi som er prester og biskop i 2019 la dagens unge merke at de i kirken finner et språk for sin sorg, tilkortkommenhet og fremtidsfrykt, og blir ledsaget til en fremtid med muligheter for alle.

Vedlegg 1: FNs Bærekraftsmål

1. Utrydde alle former for fattigdom i hele verden
2. Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk
3. Sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder
4. Sikre inkluderende, rettferdig og god utdanning og fremme muligheter for livslang læring for alle
5. Oppnå likestilling og styrke jenters og kvinners stilling
6. Sikre bærekraftig vannforvaltning og tilgang til vann og gode sanitærforhold for alle
7. Sikre tilgang til pålitelig, bærekraftig og moderne energi til en overkommelig pris
8. Fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle
9. Bygge robust infrastruktur, fremme inkluderende og bærekraftig industrialisering og bidra til innovasjon
10. Redusere ulikhet i og mellom land
11. Gjøre byer og bosettinger inkluderende, trygge, motstandsdyktige og bærekraftige
12. Sikre bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre
13. Handle umiddelbart for å stoppe klimaendringene og bekjempe konsekvensene av dem
14. Bevare og bruke hav og marine ressurser på en måte som fremmer bærekraftig utvikling
15. Beskytte, gjenopprette og fremme bærekraftig bruk av økosystemer, sikre bærekraftig skogforvaltning, bekjempe ørkenspredning, stanse og reversere landforringelse samt stanse tap av artsmangfold
16. Fremme fredelige og inkluderende samfunn med sikte på bærekraftig utvikling, sørge for tilgang til rettsvern for alle og bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivåer
17. Styrke gjennomføringsmidlene og fornye globale partnerskap for bærekraftig utvikling

Vedlegg 2: Utdrag Visitasforedrag Ski/Kråkstad/Langhus/Siggerud

Fra 2020 blir det etablert én kommune av lokalsamfunnene i nåværende Ski og Oppegård, der en sammen bygger en ny kommune med trygg oppvekst, mulighet for aktivitet hele livet og byvekst i tvillingbyene Ski og Kolbotn med grønne kvaliteter. Kirken har vært en del av og tilpasset seg endringer og utvikling i lokalsamfunnene her i 1000 år. Dette vil også gjelde utviklingen av den nye Nordre Follo kommune.

Nordre Follo kommune legger **FNs bærekraftsmål** (SDG på fagspråket) til grunn for den fremtidige utviklingen. Disse målene er Norge forpliktet på både lokalt og globalt. For å nå målene er **mål 17** – «Styrke gjennomføringsmidler og fornye (globale) partnerskap for bærekraftig utvikling», helt sentralt. Den norske kirke vil være med å bygge slike partnerskap med alle byggende krefter både lokalt og globalt slik vi har gjort i 1000 år, her i Ski og i Nordre Follo kommune.

Dette har kirken alltid gjort ved å løfte frem Guds visjon gjennom selv å gjennomføre tiltak - alene eller sammen med andre - og ved å kritisere makter og myndigheter som hindrer utviklingen av et ansvarlig og bærekraftig samfunn for alle. I forståelsen av hvert lokalsamfunns globale ansvar har kirken vært en slik drivkraft i snart 200 år her i Norge.

FNs bærekraft mål er en bro mellom kirkens visjon og tradisjoner, og den allmenne samfunnsutviklingen. Mye av det jeg har sett utfolde seg under visitasen kan også sees som gjennomføring av bærekraftmålene. Disse gir derfor en god retning for å håndtere videre utfordringer.

Mål 1: Utrydde alle former for fattigdom: Kirken i Ski deltar i **Kirkens Nødhjelps fasteaksjon** med gode resultater, og alle menighetene har samarbeidsavtale med organisasjoner innenfor **Samarbeid Menighet og Misjon (SMM)**.

I lokalsamfunnet bidrar kirken med mange arenaer som er tilgjengelig og gratis for alle, både barn, unge og eldre. I fremtiden må **lavinntektsfamiliers** mulighet for deltagelse vies særlig oppmerksomhet, i samarbeid med andre frivillige organisasjoner, næringslivet og offentlige myndigheter.

Mål 3: Sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder: En stor del av kirkens virksomhet bidrar til helse og livskvalitet med inkluderende tiltak. Gode eksempler er sjelesorgsamtaler, kirkeskyssordningen, besøkstjeneste, kirkens deltakelse i Sorg og Omsorg Follo, Leve Akershus og samhandling med kreftsykepleierne og palliativt team. Tiltakene Novemberlys og Lys i november, det siste i samarbeid med rusteamet og psykisk helse, er en meget viktig tiltak for en særlig sårbar gruppe.

Under visitasen ble det bekreftet fra kommunens ledelse at diakonenes og prestenes synlige tilstedeværelse i institusjonene er høyt anerkjent og ønsket. I dagens Norge er kommunen ansvarlig for førstelinjetjeneste, mens kirkens bidrag er en andrelinjetjeneste for mennesker med særlige behov, og en tredjelinjetjeneste i veiledning for personale og pårørende. Noen områder for videreutvikling ble identifisert:

Samarbeidet med hjemmetjenesten kan utvikles for å øke livskvaliteten til de som sliter med sykdom og ensomhet, og for å avlaste hjemmesykepleiere og andre tjenesteytere i en ofte svært stressende arbeidshverdag. Rutiner og samhandling mellom kirke og kommune for å sikre tros- og livssynsutøvelse, særlig gjennom en bedre kartlegging og tilbud om hjelpemateriell for personalet, er også et utviklingsområde. Kirkens bidrag i de ansattes refleksjons- og veiledningsgruppen «Pusterom» ble etterlyst, og bør prioriteres.

Mål 4: Sikre inkluderende, rettferdig og god utdanning og fremme muligheter for livslang læring for alle: Kirkens **trosopplæringsreform** har som mål at alle barn som tilhører Den norske kirke i alderen 0-18 år skal få en grunnleggende erfaring i kristentroens praksis og innhold. Trosopplæringen når ut til en betydelig del barn og unge: I 2017 deltok 1418 barn og unge på trosopplæringstiltakene i Ski kommune, 110 flere enn i 2016. Men tallene viser at oppslutningen er varierende: 65% av målgruppen deltok på babysang, og 76,5% i målgruppen av 15-åringer valgte kirkelig konfirmasjon. Det er meget bra! På juniorlederkurs for 16-åringer var det 32 deltakere. Oppslutning på Tårnagentene er mer variabel (Kråkstad 48%, Ski 5%), og det virker som man så langt ikke har funnet en bærekraftig form på Lys Våken.

Det er derfor sterkt å anbefale at man revitalisere trosopplæringsutvalgene som en arena for evaluering, prioritering og stadig videreutvikling av trosopplæringsplanen.

Soknene i Ski driver også et utstrakt **kontinuerlig barne- og ungdomsarbeid**, blant annet med flere barnekor, et etablert tilbud til gruppen etter konfirmasjonsalder, Ung Messe, samarbeid med KRIK, og det nyoppstartede Ski Ten Sing. Det var spennende å være til stede under temakvelden i Ski nye kirke på onsdag og samtale om hvordan kirken kan bli enda mer relevant for den oppvoksende generasjonen. Det er særlig viktig å forankre aktiviteter for barn og unge i selve kirkerommet, som er et annerledes sted som gir andre impulser enn den prestasjonspregede kulturen mange barn og unge opplever som krevende.

Det **tilrettelagte konfirmasjonsopplegget** i Folloprostiene, som Ski sokn er vertskap for, fikk svært gode tilbakemeldinger under samtalen med rektoren på **Follo barne- og ungdomsskole**. Ungdomsklubben for den samme målgruppen i Ski nye kirke er en viktig videreutviklingen av det gode konfirmasjonsopplegget. Med basis i alt det gode arbeidet som drives, bør alle soknene i løpet av 2019 bli godkjent innen bispedømmets ordning «**Vår inkluderende menighet**».

Det er allerede etablert et svært godt samarbeid mellom **kirken og skolene** i Ski, særlig knyttet opp til håndtering av sorg og kriser. På grunnskolene i Ski og Kråkstad er kirken inne som ressurs i KRLE-undervisningen på 1.-7. trinn. Et slikt planmessig samarbeid kan med fordel tilpasses også de andre skolene i Ski, samt ungdomstrinnet.

Under møtet jeg hadde med rektorene på skolene i Ski ble det en god samtale om muligheter og utfordringer knyttet til skolegudstjenester. De fleste skolene i Ski praktiserer i dag aktiv påmelding til gudstjenestene. Fra kirkens side er det viktig å invitere elever til skolegudstjenester for å kunne gi en eksistensiell erfaring av høytidenes innhold og budskap, både historisk og aktuelt. Samtidig er det - også for kirken - svært viktig at de som av ulike grunner ikke ønsker å delta, får et likeverdig

tilbud i skolens regi. Jeg vil oppfordre både kirken og skolen til å fortsette samtalen om hvordan dette skal organiseres, til beste for alle elever.

Et samarbeid med **Follo kvalifiseringssenter** synes også naturlig i lys av samtalen vi hadde.

Mål 5: Oppnå likestilling og styrke jenter og kvinners stilling: Under møtet jeg hadde med ledelsen i Øst politidistrikt ble det uttrykt en økende bekymring for mobbing og spredning av kompromitterende bilder blant barn og unge via sosiale medier. Selv om dette også rammer gutter, er jenter særlig utsatt. Ofte oppstår disse situasjonene på grunn av manglende forståelse av hvilke ødeleggende konsekvenser det kan få for andre.

Kirken møter mange av de samme ungdommene på sine arenaer, særlig i konfirmasjonstiden. Kompetanseheving for kirkens ansatte, og holdningsskapende og forebyggende arbeid på alle arenaer der kirken møter barn og unge, må være høyt prioritert – og gjerne i samarbeid med politiets forebyggende enhet. Dette går rett inn i kirkens verdigrunnlag, senest synliggjort i Kirkemøtets vedtak i 2018 om at kirken har som en særlig målsetning å skape «trygge rom».

Bevissthet om kjønnsbalanse og utvikling av ledere der begge kjønn deltar, er et viktig bidrag på dette området.

Mål 10: Redusere ulikhet og skape stabile samfunn: Lokalhistorien for Ski gir oss mange sterke eksempler på at fattigdom og armod snarere er reglen enn unntaket. I dag kommer ulikhetssamfunnet først og fremst til uttrykk gjennom ulike former for utenforskap, slik vi ble orientert om under møtet med NAV. Årsakene er komplekse, og ofte knyttet til psykisk helse, rusavhengighet eller manglende sosiale nettverk.

Ungdataundersøkelsene i Ski viser at også her er 1 av 3 ungdommer plaget med ensomhet og depressive symptomer. Rusmisbruk blant unge har igjen blitt et økende problem. Mennesker i alle aldre opplever også her at de ikke klarer å fungere i det alminnelige arbeidslivet. Og undersøkelser fra andre steder viser at en høyere andel av innvandrerbefolkningen har ulike levekårsutfordringer, og opplever ulikhet og utenforskap på kroppen.

Her vil kirken være viktig for nettverksbygging og inkludering. Ikke minst gjelder dette trosopplæringens mange arenaer, men også tiltak som f.eks. Middag på tvers og Raus rasteplass. Kirken i Ski har gode tradisjoner for å tilby plasser for språk- og arbeidstrening, og dette kan gjerne forsterkes. Når Nordre Follo kommune etableres må det være en høyt prioritert oppgave å få etablert **Kirkens Bymisjon** i Follo, som vil være en åpenbar styrking av kirkens og lokalsamfunnets kapasitet til å ledsage mennesker som på ulikt vis sliter med livene sine.

Utvikling av møteplasser for ulike religioner, spesielt mellom islam og Den norske kirke, bør utvikles.

Under visitasen hadde jeg et stimulerende møte med ledelsen på **Ski Storsenter**, der vi blant annet samtalte om muligheter for felles ungdomsdiakonale tiltak for ungdom i «drift». Mulighetene for et slikt samarbeid må utredes nærmere.

Mål 12: Sikre bærekraftige forbruks – og produksjonsmønstre: Det har i løpet av visitasen vært særlig imponerende å bli orientert om arbeidet som drives i **NMS Gjenbruk Ski**. I tillegg til å bidra med betydelige midler til NMS arbeid, er gjenbruksbutikken et viktig diakonalt tiltak, sosial møteplass og gir innbyggerne i Ski et bærekraftig alternativ i dagens forbrukersamfunn.

Mål 13: Handle umiddelbart for å stoppe klimaendringene og bekjempe konsekvensene: Alle menighetene er sertifisert som Grønne menigheter og det kildesorteres på gravlundene. Fellesrådet i den nye kommunen bør ta sikte på Miljøfyrtårnsertifisering.

Deltagelse i pilegrimsvandring for klimarettferdighet er både en folkehelseaktivitet, inkluderingsarena og et klimatiltak.

Mål 17: Samarbeid for å nå målene: Verken kommune, kirke, næringsliv eller andre aktører makter å skape gode lokalsamfunn alene. Men sammen kan vi forsterke, samhandle og utfylle hverandre. Det er derfor svært lovende at Nordre Follo kommune har vedtatt å etablere «Virksomhet for kultur og samskaping», som skal samordne tverrfaglige og spissede tjenester mot innbyggerne. Her vil det være svært viktig at kirken melder seg på som en aktiv og tydelig aktør, og samhandler bredt med alle gode krefter i den nye kommunen.

Vedlegg 3: Ressursmateriale

Patriark Bartholomeos av Konstantinopel: «Møte med mysteriet»

Pave Frans: «Laudato Si»

Elbjørg Leinebø Ekre (red.): «Jordvenn – venn med hele skaperverket». IKO Forlaget 2018 i samarbeid med Kirkens Nødhjelp og Samisk Kirkeråd

Bærekraftsboka – FNs Bærekraftsmål i lys av kristen tro. MKR/KN/NKR 2019